

**ΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΗ
ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ
(ΛΙΓΟΥΔΙΣΤΑ)
ΚΑΙ
ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ**

Καρολίνα Μαρία Ανδρουτσάκη
Αθήνα 2002

Σκοπός της εργασίας αυτής είναι η συγκέντρωση γραπτών και προφορικών πληροφοριών σχετικά με την πορεία στο χρόνο και στο χώρο της κωμόπολης Χώρας (Λιγούδιστα) της επαρχίας Τριφυλίας, νομού Μεσσηνίας.

«.....εισερχόμεθα εις την βουτηγμένην εις νερό και πρασινάδα κομψήν κωμόπολιν, την Λιγούδισταν. Τι αίσθημα ανακουφίσεως και ψυχικής τέρψεως και οπτικής ευφροσύνης κατέχει τον ξένον μόλις αντικρύζοντα την ολοπράσινου αυτήν κωμόπολιν. Κυπαρίσσια και νερά, νερά και κυπαρίσσια, ιδού το ατίμητον στολίδι της. Νερά στους δρόμους, νερά στα κτήματα, νερά στους χάνδακας, νερά εδώ, νερά εκεί, νερά παντού. Δι' ένα ιδίως Αθηναίον συνηθισμένον εις την ξεραΐλαν του Πτολιέθρου του κλασικού, τι παράδεισος, τι οφθαλμών γαλήνη, τι ψυχής αγαλλίασις¹».

¹ ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΑ 1969-1970., ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ., ΑΘΗΝΑ 1972, Περιγραφή στα 1895 Χώρας (Λιγούδιστας), (διαδρομή από Πύλο προς Χώρα – Λιγούδιστα, με άλογο) σελ. 459-460.

Η κωμόπολη Χώρα, πρωτεύουσα του Δήμου Νέστορος, ανήκει στην επαρχία Τριφυλίας, του νομού Μεσσηνίας Προέρχεται από τη συνένωση τριών χωριών: της Λιγούδιστας, του Τσιφλικιού, και της Καβελαρίας.

Βρίσκεται στη Δ. Μεσσηνία, στο λεκανοπέδιο που χωρίζει τις επαρχίες Τριφυλίας και Πυλίας. Απέχει 8 χλμ. από τις ακτές του Ιονίου πελάγους και δύο από τους πρόποδες του όρους Αιγάλεω.

ΑΡΧΑΙΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Ανθρώπινη δραστηριότητα στο χώρο μαρτυρείται από την 4^η χιλιετία π.Χ.² στο σπηλαίο – *Καταβόθρα*³, που βρίσκεται μέσα στον οικισμό της Χώρας (Οδός Αριστομένη Κοκέβη, δίπλα από οικία αρ.8, απέναντι από οικία αρ. 13.) (όστρακα ύστερης νεολιθικής μαύρης σιλβωτής κεραμικής)

Στη θέση *Βολμίδα*⁴, στο βόρειο άκρο της Χώρας, σχεδόν στους πρόποδες του όρους Αιγάλεω,- τοποθεσία εύφορη και «υδατοβριθής όσον ολίγα τοποθεσία εν Ελλάδι» όπως γράφει ο Σ. Μαρινάτος, -ανασκάφηκε Μυκηναϊκή νεκρόπολη. Πρόκειται για 34 ΜΕ –ΥΕ III Γ θαλαμοειδής τάφους, λαξευμένους στο συμπαγή αλλά μαλακό παρόλιθο από τον οποίο συνίσταται το έδαφος της περιοχής⁵. Οι τάφοι είναι μοναδικοί στο είδος τους, το σχήμα και το μέγεθος τους είναι διαφορετικό από τους

² **Κ. Θ. Συριόπουλος**, Η προϊστορική κατοίκησης της Ελλάδος και η γένεσις του Ελληνικού Έθνους. Αρχαιολογική Εταιρεία, Αθήνα 1994 σ. 224.

³ **Γ. Λώλος**, *Πύλος Ημαθόεις, Η πρωτεύουσα του Νέστορος και η γύρω περιοχή*. Αθήνα 1994, σ. 24, Καταβόθρα, υπόγειο σπήλαιο μεγάλου μήκους, με ακανόνιστους κυκλικούς θαλάμους ,διαμέτρου έως και 10μ. Σήμερα η είσοδος της σπηλιάς είναι καταχωσμένη, τριγύρω η βλάστηση είναι πυκνή.

⁴ **D. J. Georgacas, W. A. McDonald**, *Place Names of Southwest Peloponnesus register and indexes* Athens 1967) τοπωνύμιο αρ. 1085.

⁵ **Σ. Μαρινάτος**, Ανασκαφαί εν Πύλω *Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας*, Απόσπασμα του έτους 1952, Αθήνα 1954.

συνήθεις θαλαμοειδείς των μυκηναϊκών χρόνων⁶. Έχουν οξυκόρυφους κυκλικούς θαλάμους και ανήκουν στην πρώιμη Μυκηναϊκή εποχή. Από τη Γεωμετρική εποχή μέχρι τη Ρωμαϊκή και τους πρώιμους Χριστιανικούς χρόνους, σε πολλούς από αυτούς τους τάφους γινόταν η λατρεία των νεκρών. Σύμφωνα με τον Μαρινάτο εκεί βρισκόταν η «Πύλος η Παλαιά»^{6α}. Στην ίδια περιοχή υπήρχε πολίχνη (1600π.Χ.) η οποία διατηρήθηκε μέχρι τους Ρωμαϊκούς χρόνους, διέθετε και μικρό υπόκαυστο στη μέση της νεκρόπολης.⁷ Η ύπαρξη του Κεφαλόβρυσου⁸, περιοχή με άφθονα νερά πάνω από τα Βολιμιδία συντέλεσε στην ίδρυση του Μυκηναϊκού και στην εξέλιξη των μεταγενέστερων οικισμών των Βολιμιδιών⁹.

Στην περιοχή *Μεγαμπέλια*¹⁰, που βρίσκεται σε απόσταση 1 χλμ. ανατολικά της Χώρας, πάνω σε ύψωμα, διαπιστώθηκαν μυκηναϊκά όστρακα σε βάθος 0,50 μ. και υπολείμματα οπτών πλίνθων, αποδεικνύοντας ύπαρξη μικρού μυκηναϊκού οικισμού¹¹.

Θαλαμοειδείς τάφοι έχουν ανασκαφεί και στο ΝΔ άκρο της Χώρας¹² (κατά το έτος 2002 διεξάγονται ανασκαφές στον ίδιο χώρο από την Εφορεία προϊστορικών και Κλασικών Αρχ/των Ολυμπίας).

⁶ **Σπ. Ιακωβίδης**, Περί του σχήματος των λαξευτών τάφων εις τα Βολιμιδία Μεσσηνίας, Ανάτυπον εκ του Β' τόμου, Αθήνα 1964. σ. 98-111.

^{6α} βλ. όπ. 3, σ. 21-22. «Παλέπυλος», πόλη που αναφέρει ο Στράβων (8,359) ότι βρισκόταν κάτω από το όρος Αιγάλεον. Ο J. Chadwick και άλλοι ταυτίζουν τα Βολιμιδία με τη θέση «pa-ki-ja-ne», θρησκευτικό κέντρο αναφερόμενο στα κείμενα των πινακίδων του ανακτόρου.

⁷ **Σ. Μαρινάτος**, Ανασκαφαί Πύλου (1952-1960) (Ελληνικός τομεύς), σ. 112 – 119, *ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ*, τ. 16 (1960) κείμενον, Αθήνα 1962

⁸ βλ. όπ. 4, τοπωνύμιο αρθ. 2960 και 2961.

⁹ βλ. όπ. 3, σ. 21 και σ. 58. : (1952) ο Σπ. Μαρινάτος ξεκινάει ένα νέο ερευνητικό πρόγραμμα στην περιοχή, με την ανασκαφή του εκτεταμένου Μυκηναϊκού νεκροταφείου θαλαμοειδών τάφων στα Βολιμιδία Χώρας. Οι ανασκαφές διεξάγονται με εργατικό προσωπικό από την Χώρα.

¹⁰ βλ. όπ. 4. τοπωνύμιο αρθ. 4642, σ. 193.

¹¹ **Γ. Παπαθανασόπουλος**, Αρχαιότητες και Μνημεία Μεσσηνίας 1969, Ανάτυπον εκ των χρονικών του *Αρχαιολογικού Δελτίου*, τόμος 25, σ. 182, Αθήνα 1971.

¹² βλ. όπ. 2. σ. 224.

Κατά την Μυκηναϊκή (13^{ος} αι. π.Χ.) εποχή κέντρο της περιοχής είναι το ανακτορικό συγκρότημα του Άνακτος (Νηλέα και Νέστορα) η Πύλος¹³. Βρίσκεται στο λόφο του Άνω Εγκλιανού¹⁴ (Απάνου Εγκλιανός). Ο λόφος βρίσκεται 4 χλμ. νοτίως της Χώρας, μια θέση από την οποία μπορεί κανείς να έχει την εποπτεία όλου του όρους Αιγάλεω, του κόλπου του Ναβαρίνο και τμήματος των ακτών του Ιονίου Πελάγους. Οι πλευρές του λόφου είναι απότομες και το ύψος τους κυμαίνεται από 4-7μ. Από τα ΝΔ προς τα ΒΑ το μήκος του είναι περίπου 170 μ. και το πλάτος του περίπου 90μ.¹⁵ Η πρώτη κατοίκηση του υψώματος τοποθετείται στη Μεσοελλαδική εποχή, πριν χτιστεί το Μυκηναϊκό ανάκτορο η κορυφή του υψώματος ισοπεδώθηκε¹⁶. Το ανάκτορο είναι ένα συγκρότημα διαφόρων οικοδομημάτων, με 105 διαμερίσματα στους ισόγειους χώρους¹⁷. Σε αντίθεση με άλλα Μυκηναϊκά ανάκτορα της εποχής το ανάκτορο του Άνω Εγκλιανού δεν είχε τείχη. Η Μυκηναϊκή πόλη βρισκόταν κάτω από το λόφο¹⁸. Πηγή εσόδων και ευημερίας της Πύλου ήταν κυρίως το εμπόριο του λαδιού¹⁹, απλού και αρωματικού.

Σε δεσπόζοντα λόφο ανατολικά και ακριβώς απέναντι από το λόφο του «Άνω Εγκλιανού» -ανάκτορο του Νέστορος-, βρίσκεται η θέση **Βαγιές**^{20,21}. (Βάγια στην τοπική διάλεκτο είναι το φυτό Δάφνη) Βαθιές χαράδρες χωρίζουν τη θέση αυτή από τον Άνω Εγκλιανό, που απέχει σε ευθεία γραμμή περίπου ένα χλμ. Στην επιφάνεια του λόφου βρέθηκαν

¹³ βλ. όπ.3, σ.57, Το 1939 αρχίζουν οι ανασκαφές στο λόφο του Επάνω Εγκλιανού από τον Κ. Κουρουγιώτη και τον Karl W. Blegen (1887-1971), με βοηθό του τον W. A. McDonald. Αποκάλυψαν τμήματα ανακτόρου, το οποίο οι ανασκαφείς ταύτισαν με το ανάκτορο του Ομηρικού Νέστορα. Ήρθαν στο φως εκατοντάδες πήλινες πινακίδες της Γραμμικής Β' Γραφής από το αρχείο του ανακτόρου. Ανασκάφηκε επίσης ο θολωτός τάφος του Κάτω Εγκλιανού από την Elizabeth Pierce Blegen. Κατά την περίοδο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου διακόπτονται οι ανασκαφικές εργασίες και ξεκινούν πάλι το 1952. Αρχίζει συστηματική ανασκαφή του Ανακτόρου του Νέστορος στον λόφο του Εγκλιανού από αποστολή του Πανεπιστημίου του Cincinnati υπό τη διεύθυνση του Carl Blegen και στην γύρω περιοχή, με τη συμμετοχή πολλών αρχαιολόγων και άλλων ειδικών (Δ. Ρ. Θεοχάρη, Ι. Τραυλού, Δρος Γ. Παπαθανασόπουλου). Από το 1952 ως το 1969 γίνεται πλήρης ανασκαφή του Ανακτόρου, ερευνώνται άλλα τμήματα του λόφου, γίνονται δοκιμαστικές τομές στην έκταση της λεγόμενης Κάτω Πόλης, και ανασκάπτονται Μυκηναϊκοί τάφοι (θολωτοί και θαλαμοειδείς σε σημεία κοντά στο λόφο.

¹⁴ βλ. όπ. 4, τοπωνύμιο αρθ.574, σ. 104(Σλαβικό τοπωνύμιο)

¹⁵ Γ. Λώλος, *Το Ανάκτορον του Νέστορος*, Αθήνα 1972, σ. 40

¹⁶ C. Blegen, Marion Rawson, *Το Ανάκτορον του Νέστορος*, μτφ. Γ. Παπαθανασόπουλος, Αθήνα 1964, σ. 7.

¹⁷ βλ. όπ. 3, σ. 9.

¹⁸ βλ. όπ. 15, σ. 41.

¹⁹ βλ. όπ. 15, σ. 185.

²⁰ βλ. όπ. 4, τοπωνύμιο αρθ. 817, σ.109

²¹ Α. Δ. Κρεκούκια, *Φυτώνυμα Τοπωνύμια Τριφυλίας*, Πλάτων έτος ΙΑ' τεύχος Β' 1959, Αθήνα 1959, σ.427, Στη θέση αυτή υπάρχει το φυτό δάφνη του Απόλλωνα (Iaunus nobilis – Apollinis)

μυκηναϊκά όστρακα, κατάλοιπα μυκηναϊκής εγκατάστασης, πιθανόν μικρός συνοικισμός, στρατιωτικό φυλάκιο ή και έδρα τιτλούχων, συγγενών της βασιλικής οικογένειας των Νηλιδών.²²

Κατά την περίοδο των μεγάλων καταστροφών (1200 π.Χ.) του Μυκηναϊκού κόσμου²³ τελειώνει και η ακμή του Ανακτόρου της Πύλου. Το συγκρότημα υπέστη πυρκαγιά, ενώ είχε εγκαταλειφθεί. Το ανάκτορο δεν ξανακτίσθηκε, ούτε ιδρύθηκε πάλι η πόλη της Πύλου²⁴.

Η ευρύτερη περιοχή όμως εξακολουθεί όπως και πριν να κατοικείται. Ανάλογα με τις κλιματολογικές, γεωλογικές, κοινωνικοοικονομικές, συνθήκες κάθε εποχής τα οικιστικά κέντρα ευημερούν άλλοτε κοντά στον αιγιαλό, στα πεδινά, σε περιοχές με πυγές, σε υψώματα. Όπως προαναφέρθηκε ίχνη ανθρώπινης εγκατάστασης (ανασκαφές Βολιμιδιών) απαντώνται μέχρι και τα πρώιμα Χριστιανικά χρόνια.

(πίνακας²⁵)

ΕΠΟΧΗ	ΤΟΠΟΘΕΣΙΑ	ΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑΤΑ	ΤΑΦΕΣ	ΚΕΡΑΜΙΚΗ	ΤΕΧΝΟΥΡΓΗΜΑΤΑ
Ν.Ε. 4 ^η χιλ.- 2500π.Χ.	Εγκλιανός	-	-	όστρακα	
	Χώρα	Σπήλαιο		όστρακα	
Π. Ε. 2600- 2200π.Χ.	Εγκλιανός	Καμπυλόγραμμο		όστρακα	γουδοχέρι
Μ.Ε. 2200- 1580π.Χ.	Βολιμιδία (Παλαίτυλος) 1600π.Χ.		Κεφαλόβρυσο, θαλαμωτός ηγεμονικός	Κεραμικά αγγεία	Λίθινα βέλη Χάλκινα μαχαίρια
	Εγκλιανός -Πύλος 1600π.Χ.	Περιφερειακό τείχος πύλη		Όστρακα μινυακά	
Υ. Ε. 1580- 1120 π.Χ.	Βολιμιδία		Θαλαμωτοί τάφοι	Κεραμικά αγγεία	Ειδώλιο, εργαλεία, αικμές βελών, οστέινες καρφίτσες, σφραγίδες
	Εγκλιανός Πύλος	Ανάκτορο, οικίες	Θολωτοί , θαλαμωτοί	Κεραμικά αγγεία	Μικρά τεχνουργήματα από πολύτιμα υλικά.
	Χώρα			αγγεία	Διπλός πέλεκυς, ξίφος

²² **Γ. Παπαθανασόπουλος**, Αρχαιότητες και Μνημεία Μεσσηνίας 1967, Ανάπτυπον, Εκ των χρονικών του Αρχαιολογικού Δελτίου, τόμος 23, (1968), Αθήνα 1969.)

²³ **C. Mosse, A. Schnapp- Gourbeillon**, Επίτομη Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας, Αθήνα 1999, σ.113,114.

²⁴ βλ. όπ. 15, σ. 194-197.

²⁵ **Φ. Σταθόπουλου**, Η πολιτιστική άνθηση της Μεσσηνίας στα προϊστορικά χρόνια, ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΑ 1968, σ.163-190- πίνακες.

Οι Σλάβοι εγκαταστάθηκαν στην Πελοπόννησο (6^{ος} – 7^{ος} αι. μ.Χ.) και εντάχθηκαν ως υπήκοοι ή υποτελείς (πακτιώται) της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας²⁶. Στην ευρύτερη περιοχή της Χώρας υπάρχουν τοπωνύμια ολαβικής προέλευσης. (Λιγούδιστα, Ντούναβι^{26α}, Εγκλιανός, Καμπίροβα,).

Βυζαντινά ευρήματα κατοίκησης (7^{ος} – 15^{ος}) υπάρχουν στις θέσεις Καβελαριά, Δούναβης, Εγκλιανός. Στην Καβελαριά υπήρχε οικισμός από την Παλαιοχριστιανική εποχή ως τα μέσα του 19^{ου} αι.²⁷ (η Καβελαριά βρίθεται από επιφανειακά βυζαντινά κεραμικά υπολείμματα δόμησης, θεμέλια κατοικιών και αγγείων καθημερινής χρήσης).

ΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑ

A Περίοδος

Η κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους προκάλεσε τη διάλυση του βυζαντινού κράτους για μισό αιώνα. Από το 1204 και για 57 χρόνια ο αυτοκράτορας ήταν Φράγκος, στον ελλαδικό χώρο επικρατεί ο τύπος της δυτικής ευρωπαϊκής ηγεμονίας, δημιουργούνται κομητείες, βαρονίες δουκάτα και πριγκιπάτα,

Είναι η περίοδος της πρώτης Φραγκοκρατίας 1204-1430²⁸.

Το 1204-1205, η περιοχή όπως και όλη η Δυτική Πελοπόννησος κατακτάται από τους Φράγκους²⁹.

²⁶ ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ, Τ. 22, σ. 29,30, Οι Σλάβοι εν Πελοποννήσω.

^{26α} βλ. όπ. 4, τοπωνύμιο αρθ. . 5638 σ. 216, ο Δούναβης, το Ντούναβι.

Μαρτυρία κ. Χαρίκλειας Ανδρουτσάκη Λέγεται ότι στην περιοχή υπήρχαν πλινθόκτιστα οικοδομήματα τα οποία καταστράφηκαν από μεγάλη πλημμύρα και έτσι οι κάτοικοι μετακινήθηκαν και έκτισαν οικισμούς στα υψώματα.

Μαρτυρία κ. Ευγενίας Σταθοπούλου Σχετικά με το γεγονός της καταστροφής δημιουργήθηκε ένας μύθος « Έγινε κάποτε μεγάλος κατακλυσμός, πλημμύρα, από τη γη βγήκε πολύ νερό, γκρεμίστηκαν τα σπίτια , πνίγηκαν πολλοί άνθρωποι. Για να σταματήσει η πλημμύρα πήγε μια νεράιδα, πήρε ένα μεγάλο καζάνι με 40 αρβάλια (χειρολαβές), το έβαλε ανάποδα και σκέπασε το μέρος για να σταματήσει.» , « Θυμάμαι όταν ήμουν παιδί –τότε έβρεχε πολύ- που ο Ντούναβης ξεχειλίζει, έμπαινε το μισό πόδι στη λάσπη. Παντού στη Χώρα υπήρχε λάσπη, οι δρόμοι δεν είχαν ασφαλτό ,γι' αυτό και μας έλεγαν κοροϊδευτικά ΛΑΣΠΙΤΕΣ».

²⁷ βλ. όπ. 3, σ. 52. και σ. 25

²⁸ **Γ. Παπαθανασόπουλος, Θ. Παπαθανασόπουλος, Πύλος – Πυλία**, Τ.Α.Π.Α. Αθήνα 2000.σ. 38

Οι Βενετοί, στους οποίους εκχωρήθηκαν τα 3/8 του Βυζαντινού κράτους, εγκαταστάθηκαν στη δυτική Πελοπόννησο, όπου δημιούργησαν το πριγκιπάτο της Αχαΐας ή Μορέως³⁰.

Η ονομασία Levoudist –Λιγούδιστα συναντάται για πρώτη φορά σε γραπτό κείμενο του 1212 (Α' Ενετοκρατία). Μετά τη συνθήκη της Σαπιέντζας το 1209, η οποία όριζε τα όρια του πριγκιπάτου και της βενετικής γης, ο πάπας INNOCENT III, είχε στην δικαιοδοσία του την επισκοπή του MODON – Μεθώνης και ένα από τα χωριά που του ανήκαν ήταν και η LEVOUDIST – Λιγούδιστα³¹.

Στο Χρονικό του Γεωργίου Φραντζή το 1429 η Λιγούδιστα ανήκε, όπως και άλλες πόλεις, χωριά χώρες και φρούρια, στο γενικό αρχιστράτηγο Νικηφόρο Μελισσηνό³².

Το πριγκιπάτο της Αχαΐας καταλύθηκε το 1430, επί ηγεμονίας Κενταυρίωνα Ζαχαρία Β'³³, από το Θωμά Παλαιολόγο (αδελφό του τελευταίου αυτοκράτορα)

ΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑ

Β Περίοδος

Η Πελοπόννησος πέρασε σε Τουρκική κυριαρχία όταν το 1453 αλώθηκε η Κωνσταντινούπολη. Οι Βενετοί μετά τη σταδιακή παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, 17^{ος} αι., επανήλθαν στις παλιές κτήσεις τους. Τον Ιούνιο του 1686 κατέλαβαν το Παλιόκαστρο και τον Ιούλιο τους παραδόθηκε το Νιόκαστρο.

Οι Βενετοί χώρισαν την Πελοπόννησο σε τέσσερα διαμερίσματα (territori), στο διαμέρισμα της Μεσσηνίας πρωτεύουσα ήταν το Νιόκαστρο (Navarino Nuovo)³⁴.

²⁹ **Μ. Σ. Κορδώση**, Η Κατάκτηση της Νότιας Ελλάδας από τους Φράγκους, Ιστορικά και τοπογραφικά προβλήματα, Ανατύπωση από το περιοδικό «ΙΣΤΟΡΙΟΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ» τ.1 (1985-86) Θεσσαλονίκη 1986. σ. 53.

³⁰ βλ. όπ. 28. σ. 39.

³¹ **Antoine Bon**, La Morée Franque, Recherches Historiques, Topographiques et Archéologiques sur la Principauté d'Achaïe 1205-1430, Paris 1969. σ. 426

³² **Γεωργίου Φραντζή**, Χρονικόν, τόμος Β', Εισαγωγή, κείμενο, μετάφραση, σχόλια Τάσου Βουρνά. Εκδ. Πατάκη, σ.22,23.

³³ βλ. όπ. 28, σ. 39.

Στα 1689 κατά την απογραφή Corner εκτός από τη LIGOUDISTA³⁵ αναφέρεται και ο οικισμός CAVALARIA³⁶. Τα δύο χωριά ανήκουν στο TERRITORIO DI NAVARIN – Ναβαρίνο. Η μεν LIGOUDISTA έχει 201 κατοίκους (68 άνδρες, 40 αγόρια, 65 γυναίκες, 28 κορίτσια) η δε CAVALARIA έχει πληθυσμό 120 κατοίκους. (37 άνδρες, 20 αγόρια, 44 γυναίκες, 19 κορίτσια)³⁷.

Κατά την απογραφή Grimani 1700, η οποία είναι αναλυτικότερη ο πληθυσμός και των δύο οικισμών έχει αυξηθεί. Η LIGOUDISTA έχει 385 κατοίκους και η CAVALLARIA – Καβαλλαριά 254³⁸.

<i>Οικισμοί</i>	LIGOUDISTA		CAVALLARIA	
Οικογένειες	83		62	
	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες
Ηλικία 1-16	95	77	59	61
16-30	35	43	31	27
30-40	28	22	15	10
40-50	17	12	10	8
50-60	12		8	
υπερήλικες	20	24	10	15
Σύνολο	385		254	

Την εποχή αυτή , της Β' Ενετοκρατίας (1685-1715), σε έγγραφα των αρχείων Ενετίας του 1699, τα δύο χωριά ανήκουν στην επισκοπή Ανδρούσης. Στην Καβελαιριά ανήκαν δέκα εκκλησίες μέσα και έξω από το χωριό, οι οποίες είχαν και αγροτική περιουσία, κυρίως ελιές και αμπέλια. (και 11 χαλασμένες) Η Λιγούδιστα είχε έξι εκκλησίες με

³⁴ βλ. όπ. 28. σ. 41,42. Από το 1684 οι Βενετοί ξεκίνησαν εκστρατεία ως το 1687 είχαν καταλάβει τα παραθαλάσσια φρούρια της Πελοποννήσου. Γενικός αρχηγός ήταν ο δόγης Φραντζέσκο Μοροζίνι.

³⁵ βλ. όπ. 4, τοπωνύμιο αρθ.4045,σ.180, η Λιγούδιστα (νεωτ. Χώρα), κατ. Λιγουδιστιανός. (Σλαβικό τοπωνύμιο)

³⁶ βλ. όπ. 4, τοπωνύμιο αρθ.2199, σ.139, η Καβαλαριά, Καβελαιριά.(Βυζαντινό τοπωνύμιο).

³⁷ **Β. Παναγιωτόπουλος**, *Πληθυσμός και οικισμοί της Πελοποννήσου, 13^{ος} –18^{ος} αιώνας*. Ιστορικό Αρχείο Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος. σ. 226.

³⁸ βλ. όπ. 37, σ. 262.

αγροτεμάχια (και 10 χαλασμένες)³⁹. Πολλές από αυτές σώζονται μέχρι και σήμερα. Σε άλλο επίσημο βενετικό έγγραφο του 1704, τα δύο χωριά (LIGUDISCA, CAVALLARIA) ανήκουν στην « Provincia di Messenia» και στο TERRITORIO του Ναβαρίνο⁴⁰.

Β' ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ - 19^{ος} ΑΙΩΝΑΣ

Η δεύτερη Τουρκοκρατία στην Πελοπόννησο αρχίζει από το 1715 όταν ο Σουλτάνος Αχμέτ Γ' ανέθεσε την ανακατάληψη της στο μεγάλο βεζίρη Αλή Κιουμουρτζή⁴¹.

Διοικητικά τα χωριά Λιγούδιστα και Καβελारीά ανήκαν στην επαρχία Αρκαδίας (Κυπαρισσία). Στην απογραφή του 1815 για πρώτη φορά αναφέρεται ο οικισμός ΤΧΙΦΤΛΙΚΙ – Τσιφλίκι⁴² με 25 οικογένειες. Η Λιγούδιστα με 50 οικογένειες και η «Καββαλαρία»- Καβελारीά με 10 οικογένειες^{43,43α}.

Ο οικισμός Τσιφλίκι (τούρκικο τοπωνύμιο) εμφανίζεται στις απογραφές από το 1815 και μετά, χωροταξικά πέρα από δύο κεντρικούς δρόμους έχει πολλά στενά δρομάκια, «καντούνια». Εκεί ζούσε ο Τούρκος Οσμάν Αγάς⁴⁴. Στον οικισμό υπάρχει μέχρι σήμερα η μεγάλη οικία της οικ. Μένεγα. Κοντά στα τελευταία σπίτια του Τσιφλικιού είναι ένα πλάτωμα που λέγεται «Αλωνάκι». (Μέχρι και δύο δεκαετίες πριν υπήρχε η συνήθεια κυρίως τους θερινούς μήνες να βγαίνουν οι γυναίκες το βράδυ και να κάθονται στα κατώφλια των σπιτιών. Όσες έμεναν στα

³⁹ **Κ. Ντόκου**, Η ΕΝ ΠΕΛΟΠΟΝΗΣΩ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ ΤΗΣ Β' ΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑΣ. ΒΥΖΑΝΤΙΝΙΣΧ – ΝΕΥΓΡΙΕΧΙΣΧΕ JAHRBUCHER, (1977-1984), Athen 1985, σ. 348.

⁴⁰ **Κ. Ντόκος** BREVE DESCRITTIONE DEL REGNO DI MOREA, ΕΩΑ ΚΑΙ ΕΣΠΕΡΙΑ, περιοδικό της εταιρείας έρευνας των σχέσεων του μεσαιωνικού και νέου Ελληνισμού με τη Δύση. τ. 1, Αθήνα 1993, σ. 110.

⁴¹ βλ. όπ. 28, σ. 42.

⁴² βλ. όπ. 4. τοπωνύμιο αρθ. 8121, σ. 272, το Τσιφλίκι, κατ. Τσιφλικιώτης.

⁴³ **Πουκεβίλ**, *Ταξίδι στην Ελλάδα Πελοπόννησος*, μτφ. Νίκη Μολφέτα. Αθήνα 1997.

^{43α} **Φ. Κομπορόζου**. Μεσσηνιακά τοπωνύμια (Βυζαντινά και Μεταβυζαντινά). Μεσσηνιακά Γράμματα, τ. Β', Καλαμάτα 1967. σ. 379, Σχετικά με τη Λιγούδιστα ο Leake, γράφει ότι στις αρχές του 19^{ου} αι. (1804-1805) είχε 40 σπίτια.

⁴⁴ Μαρτυρία **κ. Παναγιώτας Κατάσαρκου**. Κάτοικος Χώρας.

καντούνια πήγαιναν και αυτές εκεί. (Αυτή η συνήθεια υπάρχει ακόμα και σήμερα στο χωριό Λέζαγα – Στενωσιά της επαρχίας Πυλίας).

Στη Λιγούδιστα (Κάτου Ρούγα Χώρα), γεννήθηκε γύρω στα μέσα του 18^{ου} αι. ο Νεομάρτυρας Δημήτριος ο Πελοποννήσιος. Σε νεαρή ηλικία είχε εγκατασταθεί στην Τρίπολη όπου και εξισλαμίσθηκε. Επέστρεψε στο Χριστιανισμό και μετά τη θεληματική ομολογία της πίστης του, με διαταγή του Τούρκου διοικητή αποκεφαλίστηκε στην Τρίπολη στις 13 Απριλίου του 1803⁴⁵.

Στα χρόνια της Επανάστασης του 1821, ίσως και παλαιότερα, λειτουργούσε σχολείο για τα παιδιά της περιοχής στο μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου Αγιάς κοντά στη Λιγούδιστα. Δίδασκε με την αλληλοδιδασκτική μέθοδο μαθήματα ο αρχιμανδρίτης Δωρόθεος, που είχε χρηματίσει και διάκονος του επισκόπου Ελαίας Παΐσιου.

Το μοναστήρι είχε στην κατοχή του υποστατικά, ελαιόδενδρα και λίγα χωράφια (εισόδημα ανά τριετία 1000 γρόσια), ως και την εποχή της επανάστασης είχε ηγούμενο και μοναχούς. Πυρπολήθηκε, εκτός από την εκκλησία, όταν από την περιοχή πέρασαν τα στρατεύματα του Ιμπραήμ.

Από τότε και μετά ο επίσκοπος Ανδρούσης Ιωσήφ διέθετε τα εισοδήματα του μοναστηριού (350 γρόσια) για τις ανάγκες του σχολείου, τις οποίες δεν μπορούσαν να καλύψουν οι κάτοικοι της Λιγούδιστας⁴⁶, «...μη δυνάμενοι εξ ιδίων διά την άκραν ένδειάν τους οι της Λιγούδιστας κάτοικοι...»⁴⁷

Η έδρα του σχολείου μεταφέρθηκε στη Λιγούδιστα μάλλον το 1832 που συστήθηκε εκεί το πρώτο δημόσιο σχολείο⁴⁸ («Καποδιστριακό», το γκρέμισε ο πρόεδρος της Χώρας Χρόνης Νικολόπουλος, στην περίοδο της επταετίας).

⁴⁵ Χριστιανική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια, τ. 4, στήλ. 1040. Αθήνα 1964

⁴⁶ **Μ. Φερέτος**, ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΑ, Μεσσηνιακή εγκυκλοπαίδεια, Αθήνα 1968, σ. 407.

⁴⁷ βλ. όπ. 46, Ανδρούσης Ιωσήφ, έγγραφο προς το Υπουργείο Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, ΓΑΚ, Γραμ. Θρησ. Εκκλησ. 26 Νοεμβρίου 1829, φακ. 21.

⁴⁸ βλ. όπ. 46, σ. 407.

Τα τρία χωριά (Λιγούδιστα, Καβελारीά, Τσιφλίκι) στο χάρτη της εποχής, του γενικού επιτελείου αναφέρονται στον πληθυντικό με το όνομα «Χώρες». Ο ίδιος όρος χρησιμοποιείται από συγγραφείς αλλά και αγωνιστές του 1821.

Στην περίοδο της επανάστασης του 1821, στις 27 Μαρτίου, συγκρούστηκαν στις «Χώρες» τα στρατεύματα του Γρηγοριάδη και του Παπαθεοδώρου, που πήγαιναν να πολιορκήσουν τα κάστρα της Μεθώνης, Κορώνης και Ναυαρίνου (Νιόκαστρο), με 600 Τουρκαλβανούς (400 Τούρκοι, 200 Αλβανοί) υπό την ηγεσία των Χαλίλ Μπέη, Ιμπραήμ Μπάσιογλου και Σαλή αγά. Η μάχη είχε διάρκεια τριών ωρών, οι Τουρκαλβανοί υποχρεώθηκαν σε άτακτη φυγή⁴⁹.

Κατά την προέλαση του Αιγυπτιακού στρατού του Ιμπραήμ Πασά στα 1825, συγκεντρώθηκαν στην περιοχή των τριών χωριών, Ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις με σκοπό να ανακόψουν τα στρατεύματα του Ιμπραήμ. Ο Μακρυγιάννης μιλάει για «...δεκάξι χιλιάδες ασκέρια...κάθονταν εις τις Χώρες...»μαζί τους ήταν και ο Κουντουριώτης⁵⁰. Η ολιγωρία και οι εσωτερικές έριδες των «φατριών», που επικρατούσαν στην διοίκηση της Ελλάδας έδωσαν την ευκαιρία στον Ιμπραήμ να καταλάβει το μεγαλύτερο μέρος της Πελοποννήσου⁵¹. Μπροστά στην υπεροχή της προέλασης των στρατευμάτων του Ιμπραήμ τα ελληνικά στρατεύματα στις «Χώρες» διαλύθηκαν, οι οικισμοί πυρπολήθηκαν από τους Αιγυπτίους του Ιμπραήμ πασά όπως σχεδόν όλα τα χωριά της περιοχής⁵².

Μετά τη μάχη στο Μανιάκι, στις 20 Μαΐου 1825 ο Ιμπραήμ στρατοπέδευσε στις «Χώρες», στη θέση Κεφαλόβρυσο, όπου και

⁴⁹ **Μιλτ. Μ. Κάπου**, *Η Μεσσηνία στο Μύθο και την Ιστορία*, σ. 197. (Το όνομα Χώρα σήμαινε κεφαλοχώρι.)

⁵⁰ **Ι. Μακρυγιάννη**, *Άπαντα*, Μελετήματα Σ. Ασδραχά, Γ. Βλαχογιάννη, Γ. Κουρνούτου, Γ. Σεφέρη. Τ. 1, ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ 1821. σ. 299, 301,302, 304,305,

⁵¹ βλ. όπ. 28, σ. 67-73.

⁵² **Γ. Αναπλιώτη**, Τουριστικός Οδηγός Μεσσηνίας, Έκδοσης Περιοδικού Νομαρχίας Μεσσηνίας «Αριστομένης», Καλαμάτα 1970, σ. 246.

διανυκτέρευσε. Την επόμενη μέρα αφού αύξησε το στράτευμά του σε 18.000, ξεκίνησε για την καταστροφή της περιοχής με πρώτο στόχο την Αρκαδιά (Κυπαρισσία)⁵³. Πριν αναχωρήσουν οι Αιγύπτιοι από το Κεφαλόβρυσσο έβαλαν φωτιά στον μεγάλο πλάτανο, η οποία όμως έσβησε⁵⁴, ακόμα και σήμερα το εσωτερικό του κορμού του πλατάνου είναι μαυρισμένο (ίχνη καύσης). Στον οικισμό Τσιφλίκι παρέμειναν για χρόνια αιγύπτιοι στρατιώτες⁵⁵.

Κάτοικοι από τις «Χώρες», που συμμετείχαν στον απελευθερωτικό αγώνα, ανήκαν κυρίως στο σώμα του Μήτρου Αναστασόπουλου⁵⁶.

Στις 20 Οκτωβρίου 1827 ο συμμαχικός στόλος της Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας αντιμετώπισε τον Τουρκοαιγυπτιακό στόλο στο Ναβαρίνο . Ένα χρόνο μετά τη ναυμαχία ο Ιμπραήμ αποχώρησε από την Πελοπόννησο και παρέδωσε τα κάστρα στο γαλλικό εκστρατευτικό σώμα, το οποίο οι Μεγάλες δυνάμεις είχαν στείλει στο Ναβαρίνο. Την αρχηγία του σώματος είχε ο στρατηγός Νικόλαος – Ιωσήφ Μαιζών⁵⁷. Το στράτευμα του Μαιζώνος ακολουθούσε και επιστημονική γαλλική αποστολή, η οποία διεξήγαγε και πληθυσμιακή έρευνα (1829 – 1830). Στην απογραφή των γάλλων της επαρχίας Αρκαδιάς , αναφέρεται το σύνολο των οικογενειών (Λιγούδιστα) Ligoudista 96, (Καβελαριά) Kavelaria 11, (Τσιφλίκι)Tchirhlikli 46⁵⁸. Σύμφωνα με έκθεση του διοικητή Επαρχίας Αρκαδιάς στο υπουργείο Δικαίου, η Λιγούδιστα είχε 500 κατοίκους με δημογέροντα τον Γεώργιο Οικονομόπουλο (αξιωματικός του Αγώνα), η Καβελαριά 90 και το Τσιφλίκι 300 στα δύο χωριά δημογέροντας υπηρετούσε ο Ιωάννης Αγαπηνός⁵⁹.

⁵³ βλ. όπ. 49.

⁵⁴ Μαρτυρία Νικολάου Αρβανίτη

⁵⁵ Μαρτυρία Ευγενίας Σταθοπούλου. Γεννιόντουσαν σκουρόχρωμα παιδιά από επιμειξία.

⁵⁶ **Ν. Καράμπελα**, *Μεσσηνιακό Βιογραφικό Λεξικό*, Καλαμάτα 1962, και *Μεσσηνιακά* 1968, *Βιογραφία Μεσσηνίων και Μεσσηνιακά* 1969-1970, *Βιογραφία Μεσσηνίων*.

⁵⁷ βλ. όπ. 28, σ. 74, 83.

⁵⁸ **Μ. Χουλιάρη** ,*Γεωγραφική Διοικητική και Πληθυσμιακή Εξέλιξις της Ελλάδος 1821-1971*, τ. Α', μέρος Ι , Αθήνα 1973, σ. 32,33.

⁵⁹ βλ. όπ. 1. σ. 460. και σ. 445,446.

Μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας και τη διαίρεσή της σε νομούς, η περιοχή της Χώρας αποτελούσε τμήμα του νομού Τριφυλίας. Ο Όθωνας με βασιλικό διάταγμα το 1833 ακύρωσε την μέχρι τότε υπάρχουσα διαίρεση της Επικρατείας δημιουργώντας δέκα νομούς και 42 επαρχίες. Η Λιγούδιστα εντάχθηκε στην επαρχία Τριφυλίας του νομού Μεσσηνίας με Μητρόπολη (πρωτεύουσα) την Αρκαδιά (Κυπαρισσία)⁶⁰.

Με βασιλικό διάταγμα ιδρύεται, το 1836, ο Δήμος Κενηρίου, (στο πνεύμα της Μεγάλης Ιδέας και αρχαιοπληξίας, ονομασία δανεισμένη από τον Στράβωνα) που απαρτίζεται από τα χωριά, Λιγούδιστα (πρωτεύουσα), Τσιφλίκι, Καβελारीά, Αγορέλιτσα (Αμπελόφυτο), Πύργο και Μουζάκι⁶¹.

Το 1840 ο Δήμος Κενηρίου ενσωματώνεται στο Δήμο Φλεσσιάδος⁶², με πρωτεύουσα την Λιγούδιστα. Εκτός από τα χωριά του Δήμου Κενηρίου, στο νέο δήμο υπάγονται και άλλα χωριά της περιοχής μέχρι τους Γαργαλιάνους και τη νήσο Πρώτη⁶³.

Στα 1859 δήμαρχος Φλεσσιάδος ήταν ο Νικόλαος Κοκκέβης, ο οποίος κατά τα έτη 1848, 1852, υπηρετούσε ως αστυνόμος του Δήμου και είχε απολυθεί δύο φορές γιατί είχε χαρακτηριστεί «ως αντιδυναστικός» και «πολεμών το σύστημα» δηλ. το Βαυαρικό καθεστώς. Ως δήμαρχος στα 1862 τέλεσε δοξολογία υπέρ της Επανάστασης και κατά του Όθωνα. Στις εκλογές του 1873 επανεξελέγη δήμαρχος και το 1888 τιμήθηκε με τον αργυρό σταυρό του Σωτήρος «δια τας υπέρ των συμφερόντων του Δήμου υπηρεσίας αυτού⁶⁴».

⁶⁰ **Ν. Πουλόπουλος**, Διοικητική Διαίρεσις της Μεσσηνίας, Από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι της συγκρότου εποχής. ΤΡΙΦΥΛΙΑΚΗ ΕΣΤΙΑ δίμηνη περιοδική έκδοση, τόμος Ι, τεύχος 2-3, έτος 1975.

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ. – αριθ. 12-Ναύπλιον 6 Απριλίου 1833, Διάταγμα Περί της διαίρεσεως του Βασιλείου και της διοικήσεώς του. Άρθρα 1,2,5.)

⁶¹ βλ. οπ. 2, σ. 53.

⁶² Μεσσηνιακά 1968, σ. 405, Φλεσσιάδος Δήμος. Ονομάσθηκε έτσι προς τιμή του Παπαφλέσσα. Το 1836 περιελάμβανε τα χωριά Παιδεμένου (πρωτεύουσα), Αλικοντούζι, Ποταμιά, Σαμπρίκι, Βερεσιά, Στυλιανού.

⁶³ βλ. οπ.3. **Λώλος** σ. 53. και βλ. οπ. 52 **Αναπλιώτης**, σ. 246. Σύνολο πληθυσμού Δήμου Κενηρίου 3.707 κάτοικοι.

⁶⁴ Μεσσηνιακά 1969-1970, Βιογραφία Μεσσηνίωνος, σ.536-537. Ο Ν. Κοκκέβης γεννήθηκε στη Λιγούδιστα το 1808 και πέθανε, σε ηλικία 87 χρόνων, το 1894.

Σοβαρές ζημιές υπέστη η περιοχή από τους δύο ιστορικούς σεισμούς της Μεσσηνίας το 1846 (14 Ιουλίου) και κυρίως το 1886 (15 Αυγούστου)⁶⁵, όπου καταστράφηκε η Καβελαριά, απέμεινε η εκκλησία του Αγ. Νικολάου (βυζαντινός ναός) και δύο – τρία σπίτια. Τα σπίτια της Καβελαρίας (και όλης της Χώρας) ήταν διώροφα, είχαν θεμέλια από πέτρα ή πωρόλιθο (ισόγειο) και ο όροφος ήταν κτισμένος κυρίως με ψημένους πλίνθους και ξύλινα χαγιάτια.

Για το συγκεκριμένο σεισμό (1886) υπάρχουν δύο λαϊκές μυθοπλασίες.

«Στην πρώτη αναφέρεται ότι στην εκκλησία του Αγ. Νικολάου Καβελαρίας, την οποία λειτουργούσαν την ημέρα της Παναγίας 15 Αυγούστου, και ήταν εκείνη τη χρονιά Παρασκευή. Ο παπάς συμβούλεψε τους πιστούς να μην φάνε κρέας (λόγω Παρασκευής) αλλά ψάρι. Οι ενορίτες δεν υπάκουσαν. Την ίδια νύχτα έγινε ο καταστρεπτικός σεισμός.

Μια άλλη «ιστορία» του τόπου λέει ότι στον Αγ. Νικόλαο Καβελαρίας ζούσε ένας καλόγερος, με άγνωστο τον τόπο καταγωγής του. Στη γειτονική Κάτου Ρούγα (Λιγούδιστας) μια κοπέλα έμεινε έγκυος από τον θείο της, ο οποίος, (για να αποφύγει ο ίδιος τις συνέπειες,) τη συμβούλεψε να κατηγορήσει τον καλόγερο για το γεγονός. Ειδοποιήθηκε ο δεσπότης(;) της Κυπαρισσίας, ο οποίος από την Ωραία Πύλη ανάφερε το γεγονός και πρότεινε την καθαίρεση του καλόγερου. Τότε ο καλόγερος γυμνώθηκε μπροστά στο εκκλησίασμα και αποκαλύφθηκε ότι δεν είχε γεννητικά όργανα. Ο δεσπότης τον συμβούλεψε να φύγει από αυτόν τον τόπο γιατί δεν κατοικείται από ανθρώπους, αλλά από διαβόλους. Ο μοναχός έφυγε και καταράστηκε τον τόπο να γίνει στάχτη.»

Πέρα από τους μύθους υπάρχουν και πραγματικά γεγονότα, ως προς τη νοοτροπία και τις αξίες των ανθρώπων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι και η παρακάτω αφήγηση. « Την ώρα του σεισμού κάποια γυναίκα

⁶⁵ βλ. όπ.3, σ. 53

βρισκόταν στο σπίτι με τα δυο παιδιά της. Ένα κοριτσάκι βρέφος και ένα αγοράκι περίπου 3 ετών.

Ενώ το κορίτσι κοιμόταν στο μπεσκίρι (κούνια), η μητέρα πήρε το αγόρι και προσπάθησε να βγει από το σπίτι. Τη στιγμή που κατέβαινε τη σκάλα έπεσε ένα μαδέρι από το χαγιάτι, χτύπησε το αγοράκι στο κεφάλι και σκοτώθηκε. Το βελέσι (φούστα)της γυναίκας πιάστηκε σε κάποιο ξύλο και αυτή κρεμόταν αποκαλύπτοντας το γυμνό σώμα της. Κάποιος (Πετρόπουλος;) την κατέβασε για να μην *υτροπιάζεται*. Όταν οι κάτοικοι άρχισαν με τις αξίνες να ανασκάπουν τα ερείπια του σπιτιού της άκουσαν κλάμα μωρού. Το μπεσκίρι είχε γυρίσει ανάποδα και το κοριτσάκι είχε σωθεί.

Το όνομά της ήταν Διαμάντω και όταν μεγάλωσε έγινε η μαμή της Χώρας⁶⁶.»

Το 1888, με Βασιλικό διάταγμα (19/03/1888), εγκρίθηκε για τη Λιγούδιστα ρυμοτομικό σχέδιο⁶⁷. Παρά όμως τις ευκαιρίες λόγω των φυσικών καταστροφών, που συνέβησαν στο χωριό το πρόγραμμα δεν υλοποιήθηκε ποτέ.

Με βασιλικό διάταγμα της 19-1-1896 καθιερώνεται η τέλεση ετήσιας εμποροπανήγυρης. Αρχικά ορίζεται να τελείται κάθε χρόνο από 23 έως 30 Αυγούστου⁶⁸. Επειδή όμως σε αυτή τη χρονική περίοδο οι καλλιεργητές της σταφίδας ,της αμπέλου και της ελιάς, δεν είχαν ακόμα εισόδημα μετατέθηκε η ημερομηνία για τις 10 έως 18 Οκτωβρίου. Σε αυτή τη χρονική περίοδο οι κάτοικοι είχαν εισόδημα από τη σταφίδα , τα αμπέλια και το πρώτο λάδι «μαυρολίσιο» μια ποικιλία ελιάς που ευδοκίμει μόνο στην περιοχή (από τη θέση Σχοίνος έως και τον Εγκλιανό)⁶⁹.

Η Λιγούδιστα ήταν για μεγάλο διάστημα (1855-1912) πρωτεύουσα του Δήμου Φλεσσιάδος.

⁶⁶ Μαρτυρίες κ. Παναγιώτας Κατάσαρκου.

⁶⁷ βλ. όπ. 63.

⁶⁸ βλ. όπ. 3

⁶⁹ Μαρτυρία κ. Χ. Ανδρουτσάκη.

Στα 1899 επί δημαρχίας Αριστομένη Κοκέβη, θεμελιώθηκε η κρήνη Γυφτόβρυση, στην οποία σε μεταγενέστερη εποχή (όπως μαρτυρεί η δόμηση) προστέθηκαν δύο ακόμα κρήνες.

20^{ος} ΑΙΩΝΑΣ

Στην παλιά εκκλησία του Αγίου Δημητρίου Μυροβλήτου⁷⁰, στην Κάτου Ρούγα Λιγούδιστας, ιδρύεται ιδιόκτητη μονή. Είναι το πρώτο γυναικείο μοναστήρι της περιοχής. Λειτουργούσε με πολύ μικρό αριθμό μοναχών ως το 1979. Ο παλιός πλινθόκτιστος ναός καταχώστηκε, ο σημερινός ναός κτίστηκε το 1960⁷¹. Ανακαινιστής και γενικός επιβλέπων των εργασιών της μονής από το 1993 είναι ο πανοσιολογιότατος αρχιμανδρίτης (ιεροκήρυκας) πατήρ Φώτιος.

Το 1912 δημιουργήθηκε η ανεξάρτητη κοινότητα Λιγούδιστας (Β.Δ. 31/8/1912, ΦΕΚ. Α 262/1912) στην οποία ανήκει και το Χωριό Στυλιανού.

Σύμφωνα με το πνεύμα της εποχής και την αλλαγή των παλιών ονομάτων που παρέπεμπαν σε τουρκικές, αρβανίτικες και σλαβικές ονομασίες, η κοινότητα Λιγούδιστα (σλαβικό τοπωνύμιο), μετονομάστηκε το 1927 σε κοινότητα Χώρας (Δ. 4/11/1927, ΦΕΚ Α 306/1927).

Οι αρχαιολόγοι Κ. Κουρουνιώτης και C. W. Blegen πραγματοποίησαν ανασκαφές, το 1939, στο λόφο του Απάνου (άνω) Εγκλιανού, και αποκάλυψαν τμήματα του Ανακτόρου του Νέστορος⁷². Πριν αρχίσουν οι ανασκαφές ο ιδιοκτήτης του λόφου Τσάκωνας είχε στείλει επιστολές στην κυβέρνηση Μεταξά, αιτούμενος να πραγματοποιηθούν αρχαιολογικές ανασκαφές στο κτήμα του, στο οποίο έβρισκε κατά την καλλιέργεια δείγματα αρχαίας κατοίκησης⁷³. Ήταν μια ρομαντική εποχή, τότε που οι

⁷⁰ βλ. όπ.39.

⁷¹ βλ. όπ. 3, σ. 25, 55.

⁷² βλ. όπ. 3.,σ. 57.

⁷³ Μαρτυρία κ. Ν. Αρβανίτη.

κάτοικοι της Χώρας ένιωθαν υπερήφανοι όταν στην περιουσία τους βρισκότουσαν αρχαιολογικά ευρήματα και ήταν πλήρως συνεργάσιμοι με την ελληνική ή αμερικανική αρχαιολογική αποστολή. Εποχή που παρέδιδαν κάθε αρχαιολογικό εύρημα που μπορεί να ανέσκαπταν στο κτήμα τους κατά τις γεωργικές εργασίες⁷⁴. (Στη σημερινή εποχή πραγματοποιούνται και λαθρανασκαφές).

Στα τέλη της Γερμανικής κατοχής, τον Ιούλιο του 1944, το 1ο Τάγμα του 9ου Συντάγματος του ΕΛΑΣ Πελοποννήσου, βρισκόταν στην ορεινή περιοχή της Ν. Τριφυλίας, αποστολή τους ήταν η επιτήρηση και ο έλεγχος της όδευσης προς Πύλο γερμανικών φαλαγγών (στην Πύλο υπήρχε ισχυρή βάση Γερμανών) και τελικός σκοπός η εξουδετέρωση εχθρικών κινήσεων.

Στις 17 Ιουλίου 1944, η πολιτική οργάνωση της περιοχής δίνει την πληροφορία ότι γερμανική φάλαγγα αυτοκινήτων θα αναχώρηση μέσα στις επόμενες μέρες από την Πύλο προς τους Γαργαλιάνους – Κυπαρισσία.

Στις 18 Ιουλίου ο 1ος και 2ος Λόχος του Τάγματος προωθούνται και καταλαμβάνουν τις θέσεις μάχης στο χώρο της ενέδρας στην τοποθεσία, του Μανούσου το Γεφύρι, ανάμεσα στη Χώρα και την Αγορέλιτσα. Υπό τις διαταγές του Τάγματος τάχθηκε και ο εφεδρικός ΕΛΑΣ της περιοχής. Το τάγμα παρέμεινε στις θέσεις του όλη την ημέρα.

Στρατιωτικός Διοικητής του Τάγματος είναι ο μόνιμος Ταγματάρχης Ηλίας Σφακιανάκης (ο γελαστός και γενναίος Μπαρμπαλιάς). 19 Ιουλίου, το μεσημέρι η γερμανική φάλαγγα πέφτει στην ενέδρα, προς βοήθεια των ΕΛΑΣΗΤΩΝ καταφθάνουν και οι κάτοικοι της περιοχής. Η γερμανική φάλαγγα εξοντώθηκε, καταστράφηκαν και τα 13 αυτοκίνητα. Νεκροί 180 γερμανοί και 12 αιχμάλωτοι.

Λάφυρα: δύο βαριά πολυβόλα, 12 μυδράλια, 2 ταχυβόλα και όλος ο ατομικός οπλισμός της συνοδείας, ένα αυτοκίνητο ζάχαρη, ένα αλεύρι και ένα ακόμα με διάφορα τρόφιμα.

⁷⁴ Μνήμες από μαρτυρίες Δ. Ανδρουτσάκη (1920-1977).

Απώλειες: 18 νεκροί αντάρτες, ανάμεσά τους και ο Ταγματάρχης Ηλίας Σφακιανάκης και 8 τραυματίες⁷⁵.

Μετά λίγες μέρες από το γεγονός γερμανική φάλαγγα κινήθηκε προς το χωριό για τα αντίποινα. Οι κάτοικοι ειδοποιήθηκαν και εγκατέλειψαν το χωριό, οι περισσότεροι ανέβηκαν στο Βουνό – Αντίλαρης, μια από της κορυφές του όρους Αιγάλεω που βρίσκεται κοντά στη Χώρα. Οι Γερμανοί συνέλαβαν και εκτέλεσαν λίγους υπερήλικες και ξεκίνησαν να καίνε να αρχοντικά σπίτια στο κέντρο της Χώρας.

Οι κάτοικοι που παρακολουθούσαν την πυρπόληση του χωριού από το Βουνό, είδαν γερμανικό αυτοκίνητο να κατευθύνεται από Πύλο προς Χώρα. Όταν έφτασε στη Χώρα η γερμανική φάλαγγα επιβιβάσθηκε στα αυτοκίνητα και αναχώρησε. Ήταν η μέρα που είχε γίνει απόπειρα δολοφονίας του Χίτλερ.

Στη θέση που σήμερα είναι η πλατεία υπήρχαν νεοκλασικά σπίτια των εύπορων οικογενειών (σε κάποιο από αυτά υπήρχε και γυμναστήριο για τις κόρες της οικογένειας)⁷⁶.

Στον Εμφυλίου δημιουργήθηκαν μεταξύ των κατοίκων αλλά και μέσα στις οικογένειες μεγάλα μίσση. Άτομα της ίδιας οικογένειας συχνά ήταν μοιρασμένα, άλλοι στο ΕΑΜ άλλοι στα Τάγματα Ασφαλείας. Μετά από τα γεγονότα πολλοί κάτοικοι που είχαν «χαρακτηρισθεί» αναγκάσθηκαν να μετοικήσουν ή να υπογράψουν δήλωση μετανοίας.

Η συστηματική ανασκαφή του Ανακτόρου του Νέστορα, (1952- 1969) από την αμερικάνικη αποστολή του Πανεπιστημίου του Cincinnati υπό τη διεύθυνση του C. Blegen, δημιούργησε θέσεις εργασίας για τους κατοίκους της Χώρας. Βάση της αμερικανικής, αλλά και της ελληνικής

⁷⁵ πληροφορίες από γραπτή αφήγηση του Νίκου Μέλιου αξιωματικού ε.α. Στρατ. Διοικητή του 1)9 τάγματος του ΕΛΑΣ, (στοιχεία δημοσίευσης άγνωστα - φωτοτυπία). «Το καμουφλάρισμα των μαχητών είναι τέλειο. Για να μην προδοθούμε, χρειάστηκε να γίνουμε ένα με τη γη, να κρατάμε και την ανάσα μας ακόμα».

⁷⁶ Μαρτυρία κ. Ευγενίας Σταθοπούλου.

αποστολής, που διεξάγει ανασκαφές στην περιοχή υπό την διεύθυνση του Σ. Μαρινάτου, είναι η Χώρα.⁷⁷

Το Νοέμβριο του 1957 ισχυρός τυφώνας προξένησε μεγάλες καταστροφές σε εκατοντάδες σπίτια της Χώρας⁷⁸. (μια ακόμα ευκαιρία να υλοποιηθεί το ρυμοτομικό σχέδιο του 1888).

Η περιοχή Χώρας με Βασιλικό Διάταγμα, το 1967, κηρύχθηκε αρχαιολογικός τόπος με τουριστική σημασία. (Β.Δ. 71, 24/01/1967)⁷⁹. Ένα χρόνο αργότερα εγκαινιάζεται το Αρχαιολογικό Μουσείο Χώρας. Η αρχαιολογική συλλογή του Μουσείου αποτελείται από αγγεία και άλλα αντικείμενα κυρίως Υστεροελλαδικής και Μυκηναϊκής εποχής (1550 - 1100 π.Χ.), αλλά και από ευρήματα Μεσοελλαδικής εποχής (2000/1900 - 1500 π.Χ.)⁸⁰.

Η Κοινότητα Χώρας αναγνωρίζεται σε Δήμο το 1990 (ΦΕΚ 111/28/08/1990, Π.Δ. 276), με το πρόγραμμα Καποδίστρια έγινε η πρωτεύουσα του Δήμου Νέστορος (το πνεύμα της Μ.Ι. εξακολουθεί να υφίσταται).

Ένα από τα ζητήματα των Χωραϊτών ήταν ανέκαθεν ότι το Νιόκαστρο – Πύλος, πήρε το όνομα που ανήκε στη Χώρα. Προτεινόμενο όνομα μετονομασίας του χωριού (από C. Blegen), ήταν το «Παλαίπυλος»⁸¹.

⁷⁷ βλ. όπ. 3., σ. 55

⁷⁸ Μαρτυρία κ. Χ. Ανδρουτσάκη και Ε. Σταθοπούλου

⁷⁹ βλ. όπ. 3., σ. 55

⁸⁰ βλ. όπ. 3., σ. 29,30 και **Γ. Παπαθανασόπουλος**, Αρχαιότητες και Μνημεία Μεσσηνίας 1967, Ανάπτυπον, Εκ των χρονικών του Αρχαιολογικού Δελτίου, τόμος 23, (1968), Αθήνα 1969.

⁸¹ Μαρτυρία κ. Ν. Αρβανίτη

Προσπάθειες πολιτιστικής ανάπτυξης του τόπου ξεκίνησε ο σύλλογος των «εν Αττική Χωραϊτών» από το 1976, οργανώνοντας πολιτιστικές εκδηλώσεις «Τα Νεστόρεια», (εκθέσεις ζωγραφικής, κινηματογράφος, θέατρο, μουσικές βραδιές, αθλητικοί αγώνες κλπ.) κάθε πρώτη Κυριακή του Αυγούστου. Τα πρώτα χρόνια οι εκδηλώσεις αντιμετωπίστηκαν με μεγάλη δυσπιστία από τους κατοίκους αλλά και από την ηγεσία της Κοινότητας⁸². Σήμερα Οι εκδηλώσεις διεξάγονται από το Δήμο.

. Η ζώνη οικονομικής και κοινωνικής επιρροής της κοινότητας ήταν άλλοτε μεγαλύτερη και άλλοτε μικρότερη στην περιοχή. Η οικονομία της από την αρχαιότητα μέχρι και σήμερα βασίζεται στην αγροτική παραγωγή. Κύρια πηγή εσόδων είναι το λάδι – ελιά, τα αμπέλια και μέχρι λίγα χρόνια πριν η σταφίδα.

Οι φυσικές(σεισμοί, τυφώνας) και ιστορικές καταστροφές (πυρπόληση του χωριού από τον Ιμπραήμ και τα γερμανικά στρατεύματα κατοχής), ο σύγχρονος τρόπος δόμησης και αισθητικής, έχουν αφαιρέσει κάθε αρχιτεκτονικό ύφος του χωριού (Νεοκλασικά αρχοντικά, διώροφες οικίες με ξύλινα χαγιάτια)

⁸² Μαρτυρία κ. Ν. Αρβανίτη

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. **Γ. Αναπλιώτη**, Τουριστικός Οδηγός Μεσσηνίας, Έκδοσης Περιοδικού Νομαρχίας Μεσσηνίας «Αριστομένης», Καλαμάτα 1970.
2. **C. Blegen, Marion Rawson**, *Το Ανάκτορον του Νέστορος*, μτφ. . Γ. Παπαθανασόπουλος, Αθήνα 1964, σ. 7.
3. **Antoine Bon**, *La Morée Franque, Recherches Historiques, Topographiques et Archéologiques sur la Principauté d'Achaïe 1205-1430*, Paris 1969.
4. **D. J. Georgacas, W. A. McDonald**, *Place Names of Southwest Peloponnesus register and indexes* Athens 1967.
5. **Σπ. Ιακωβίδης**, Περί του σχήματος των λαξευτών τάφων εις τα Βολιμίδια Μεσσηνίας, Ανάτυπον εκ του Β' τόμου, Αθήνα 1964.
6. **Ν. Καράμπελα**, *Μεσσηνιακό Βιογραφικό Λεξικό*, Καλαμάτα 1962 .
7. **Μιλτ. Μ. Κάπου**, *Η Μεσσηνία στο Μύθο και την Ιστορία*,
8. **Φ. Κομπορόζου**. Μεσσηνιακά τοπωνύμια (Βυζαντινά και Μεταβυζαντινά). Μεσσηνιακά Γράμματα, τ. Β', Καλαμάτα 1967.
9. **Μ. Σ. Κορδώση**, Η Κατάκτηση της Νότιας Ελλάδας από τους Φράγκους, Ιστορικά και τοπογραφικά προβλήματα, Ανατύπωση από το περιοδικό «ΙΣΤΟΡΙΟΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ» τ.1 (1985-86) Θεσσαλονίκη 1986.
10. **Α. Δ. Κρεκούκια** , *Φυτώνυμα Τοπωνύμια Τριφυλίας*, Πλάτων έτος ΙΑ' τεύχος Β' 1959, Αθήνα 1959.
11. **Γ. Λώλος**, *Το Ανάκτορον του Νέστορος*, Αθήνα 1972,
12. **Γ. Λώλος**, *Πύλος Ημαθόεις, Η πρωτεύουσα του Νέστορος και η γύρω περιοχή*. Αθήνα 1994.
13. **Ι. Μακρυγιάννη**, *Απαντα*, Μελετήματα Σ. Ασδρακά, Γ. Βλαχογιάννη, Γ. Κουρνούτου, Γ. Σεφέρη. Τ. 1, ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ 1821.

14. **Σ. Μαρινάτος**, Ανασκαφαί εν Πύλωι *Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας*, Απόσπασμα του έτους 1952, Αθήνα 1954.
15. **Σ. Μαρινάτος**, Ανασκαφαί Πύλου (1952-1960) (Ελληνικός τομεύς), *ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ*, τ. 16 (1960) Αθήνα 1962
16. **C. Mosse, A. Schnapp- Gourbeillon**, Επίτομη Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας, Αθήνα 1999..
17. **Κ. Ντόκου**, Η ΕΝ ΠΕΛΟΠΟΝΗΣΩ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ ΤΗΣ Β' ΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑΣ. BYZANTINISCH – NEUGRIECHISCHE JAHRBUCHER , (1977-1984), Athen 1985, σ. 348.
18. **Κ. Ντόκος** BREVE DESCRITTIONE DEL REGNO DI MOREA, ΕΩΑ ΚΑΙ ΕΣΠΕΡΙΑ, περιοδικό της εταιρείας έρευνας των σχέσεων του μεσαιωνικού και νέου Ελληνισμού με τη Δύση. τ. 1, Αθήνα 1993.
19. **Β. Παναγιωτόπουλος**, *Πληθυσμός και οικισμοί της Πελοποννήσου, 13^{ος} –18^{ος} αιώνας*. Ιστορικό Αρχείο Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος.
20. **Γ. Παπαθανασόπουλος**, Αρχαιότητες και Μνημεία Μεσσηνίας 1967, Ανάτυπον, Εκ των χρονικών του Αρχαιολογικού Δελτίου, τόμος 23, (1968), Αθήνα 1969.
21. **Γ. Παπαθανασόπουλος**, Αρχαιότητες και Μνημεία Μεσσηνίας 1969, Ανάτυπον εκ των χρονικών του *Αρχαιολογικού Δελτίου*, τόμος 25, σ. 182, Αθήνα 1971.
22. **Γ. Παπαθανασόπουλος, Θ. Παπαθανασόπουλος**, *Πύλος – Πυλία*, Τ.Α.Π.Α. Αθήνα 2000.
23. **Πουκεβίλ**, *Ταξίδι στην Ελλάδα Πελοπόννησος*, μτφ. Νίκη Μολφέτα. Αθήνα 1997.
24. **Ν. Πουλόπουλος**, Διοικητική Διαιρέσις της Μεσσηνίας, Από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι της συγχρόνου εποχής. ΤΡΙΦΥΛΙΑΚΗ ΕΣΤΙΑ δίμηνη περιοδική έκδοση, τόμος I, τεύχος 2-3, έτος 1975.

25. **Φ.**
Σταθόπουλου, Η πολιτιστική άνθηση της Μεσσηνίας στα
προϊστορικά χρόνια, ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΑ 1968.
26. **Κ. Θ. Συριόπουλος,** Η προϊστορική κατοίκηση της
Ελλάδος και η γένεσις του Ελληνικού Έθνους. Αρχαιολογική
Εταιρεία, Αθήνα 1994.
27. **Μ. Φερέτος,** ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΑ, Μεσσηνιακή εγκυκλοπαίδεια,
Αθήνα 1968,
28. **Γεωργίο**
υ Φραντζή, *Χρονικόν, τόμος Β',* Εισαγωγή, κείμενο, μετάφραση,
σχόλια Τάσου Βουρνά. Εκδόσεις Πατάκη.
29. **Μ. Χουλιάρκη** ,*Γεωγραφική Διοικητική και Πληθυσμιακή*
Εξέλιξις της Ελλάδος 1821-1971, τ. Α', μέρος Ι , Αθήνα 1973. .
30. ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ, Τ. 22,
31. ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΑ 1968, Βιογραφίαι Μεσσηνίων
32. ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΑ 1969-1970., **ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΗ**
ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ., ΑΘΗΝΑ 1972
33. Χριστιανική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια, τ. 4. Αθήνα 1964

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

Μαρτυρία κ. Ν. Αρβανίτη

Μαρτυρία κ. Ευγενίας Σταθοπούλου

Μαρτυρία κ. Χ. Ανδρουτσάκη

Μαρτυρίες κ. Παναγιώτας Κατάσαρκου

Γραπτή αφήγηση του Νίκου Μέλιου